

Sinifdənxiaric və məktəbdənkənar tərbiyə işlərinin mahiyyəti, məqsədi və vəzifələri, onların səciyyəvi xüsusiyyətləri

Mənzilə Ağarəhim qızı Rəhimova
*ADPU-nun Cəlilabad filialının “Pedaqoji elmlər”
kafedrasının baş müəllimi,
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant*
E-mail: menzileraqimova@mail.ru

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. R.L. Hüseynzadə,
p.ü.f.d., dos. N.T. Hüseynova

Açar sözlər: tədris, şagird, qabiliyyət, təlim, mənəvi, tərbiyə, fənn

Ключевые слова: обучение, ученик, способность, обучение, духовное, воспитание, предмет

Key words: teaching, student, ability, training, spiritual, upbringing, subject

Müasir şəraitdə sinifdənxiaric tədbirlərin təkmilləşdirilməsi istiqamətlərinin məzmununu, yeni forma və üsullarla müəyyənləşdirmək üçün əməyə hazırlıq, əqli, əxlaqi, fiziki, estetik, iqtisadi və ekoloji tərbiyə, habelə insan hüquqlarına hörmət əsasında hər bir məktəbli ilə bir neçə yönümdə iş aparılmalıdır. İlk olaraq, şagirdləri tərbiyələndirici vasitələri, bilavasitə dərstdə və dərstdənkənar vaxtlarda onların əməli fəaliyyətini vahid sistemdə birləşdirməyin daha təsirli yollarının aşkara çıxarılması hər bir müəllim və məktəb rəhbərlərinin diqqət mərkəzində olmalıdır.

Məlumdur ki, məktəblilərin milli ruhda tərbiyə olunmalarında sinifdənxiaric və məktəbdənkənar tədbirlərdən istifadə etmək çox vacibdir. Şagirdlərlə aparılan dərstdənkənar tədbirlər onların hərtərəfli inkişafına kömək edir. Belə ki, adət-ənənələrimizə sadiqlik, milli kökə bağlılıq, inam tərbiyə etmək dərstdənkənar işlərin mahiyyətini təşkil edir.

Sinifdənxiaric və məktəbdənkənar tədbirlərin oxşar cəhətlər bunlardır ki, hər ikisi tərbiyə, əxlaq, mənəviyyat, əxlaq işi aparır və bu tərbiyə işi ya dərse qədər aparılır, ya da dərstdən sonrakı vaxtlarda (yəni təlim fəaliyyəti çərçivəsindən sonrakı vaxtda kənar) həyata keçirilir. Hər ikisi məktəblilərlə aparılan ümumi tərbiyə işinin tərkib hissəsi kimi və ya onun davamı kimi qəbul edilə bilər ki, bunlar da dərstdən sonrakı müddətdə keçirilir.

Sinifdənxiaric işlərin əhəmiyyəti haqqında ölkə başçısı möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevin Təhsil haqqında 5 istiqamətli strategiya sərəncamında bir daha xüsusilə göstərilmişdir ki, *təhsilin keyfiyyətini daim yüksəltmək lazımdır və daim insan resurslarından münəzəm olaraq, səmərəli, sistemli və ardıcıl olaraq istifadə etmək lazımdır (1).*

Ümumi şəkildə bunu da deyə bilərik ki, şagirdlərin Sinifdənxiaric və məktəbdənkənar tədbirlərə cəb olunmasında qarşıda duran əsas vəzifələr aşağıdakı kimi göstərilə bilər:

1. Təhsil alanların tədris və tərbiyə prosesində qazandıqları biliklərin dərstdən kənar, boş dediyimiz asudə vaxtlarda, müxtəlif maraqlı tədbirlər vasitəsilə fənlərin arasında, ya da fəndaxili və ya fənnüstü əlaqələr zamanı uğurla həyata keçirmək olar.

2. Təhsil alanların gərgin zəhmətli dərslər yüklərinin azaldılması məqsədi güdürək daha səmərəli və daha da maraqlı sərbəst, müstəqil və daha rahat şəkildə, bir qədər də əyləncəli, romantik rahat olaraq qazanılan biliklərin dərinləşdirilməsi və onların praktikada tətbiq edilməsi.

3. Sinifdənxiaric və məktəbdənkənar məşğələlər vasitəsilə bütün məktəblilərdə biliklərə

dərin maraq və güclü məhəbbət hisslərinin yaradılması.

4. Sınıfədxaric məşğələlərdə şagirdlərin özünü inkişaf, özünü tərbiyə, özünü təkmilləşdirmə və özünü təsdiq üçün hər cür əlverişli, rahatlı, şərait və imkanların həyata keçirilməsi (4).

Belə ki, dediyimiz dərstdən kənar və ya Sınıfədxaric işlərdən bəzən ayrı-ayrı fənlərin dərstdə geniş şəkildə öyrədilməsi mümkün olmadıqda ya da problemlə olan məsələlərin xüsusi olaraq həllində, müxtəlif təmayüllü və janrlı əsərlərin, ifaçılıq keyfiyyətlərinin öyrədilməsində ya da onların inkişaf etdirilməsində, daha çox sinifdən xaric, dərstdən kənar oxularda, müxtəlif yönlü maraqlı tədbirlərdə istifadə edilir.

Məlumdur ki, davamlı olaraq qurulan məşğələlər təhsil alanların tərbiyə və təhsil səviyyəsinə, onların xüsusi olaraq elmi bədii dünyagörüşünə qüvvətli və güclü təsir edir.

Dünya təcrübəsindən məlum olduğu kimi XXI əsrdə həm cəmiyyətin, həm də onun hər bir üzvünün yaşaması və inkişafı üçün başlıca amil daim özünü inkişaf etdirən, təkmilləşdirən, yeni pedaqoji texnologiyalardan istifadə edən, çalışqan, yaradıcı şəxsiyyətdir.

Bu cəhətdən Pedaqoji proses – o cümlədən Sınıfədxaric və məktəbdənkənar tədbirlər yetişən gənc nəsildə bu keyfiyyətləri ardıcıl olaraq formalaşdırmalıdır.

Bu da öz növbəsində aşağıda göstərilən pedaqoji, mənəvi, əxlaqi və idraki keyfiyyətlərə əsaslanır ki, müəllim və tərbiyəçilər, təhsil işçiləri təhsil alanlarda həmin keyfiyyətləri formalaşdırmalı və daim inkişaf etdirməlidirlər:

- Təhsil alanlarda məntiqi və tənqidi düşüncə tərzini, idrak bacarıqlarını inkişaf etdirmək;
- Ətraf aləm hadisələrinə, müxtəlif fəaliyyət növlərinə yaradıcı və məntiqi təfəkkür yönündən yanaşmaq;

- Müstəqil qərarlar çıxarmaq, müstəqil fikirlər söyləmək, müstəqil fəaliyyət göstərmək bacarığını inkişaf etdirmək;

- Qazanılmış bilikləri müstəqil olaraq tətbiq edə bilmək bacarığı və qabiliyyətləri formalaşdırmaq;

- Təhsil alanları sinifədxaric işlər prosesində daha çox praktik fəaliyyətə, əməli işlərə istiqamətləndirmək;

- Təhsil alanları daim özünü inkişafa və özünü təkmilləşdirməyə, həyatda fəal mövqe tutmağa istiqamətləndirmək.

Bu istiqamətdə aparılan işlər şagirdlərdə elmə, biliyə həvəs, zehni fəaliyyətə stimül və böyük həvəs yaratmış olur (4).

Sınıfədxaric və məktəbdənkənar tədbirlərin bir sıra iş formalarının - söhbət, müzakirə, oyunlar, görüşlər, gecələr, ekskursiyalar, gəzintilər, kollektiv tamaşalara, kinolara baxışlar və başqa tədbirlərin həyata keçirilməsi vaxtı, şagirdlərin fərdi-psixoloji xüsusiyyətləri mütləq nəzərə alınmaqla, onların tərbiyəlilik səviyyəsinin inkişafına diqqət yetirilməli və bunun daha da həmişə, hər zaman davamlı olaraq yüksəldilməsinə səy edilməlidir.

Deyə bilərik ki, təhsil alanlar daha çox elmə biliyə meyilli və həvəskar olmağı xoşlayırlar

Bunu da deyək ki, keçirilən hər bir tədbirlər elə qurulmalıdır ki, onlar şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətlərini çox artırsın, onlarda çalışmağa, oxumağa, öyrənməyə, işləməyə, məhəbbət motivasiya, böyük həvəs və stimül yaransın.

Sınıfədxaric və məktəbdənkənar tədbirlər şagirdlərin düşünmə qabiliyyətini, idrak müstəqilliyini yaradıcılıq istedad və qabiliyyətini daim və hər zaman xeyli dərəcədə artırmalıdır.

Məktəblərimizdən bu gün elə bir insanlar yetişdirmək lazımdır ki, o hərtərəfli inkişaf etsin, yəni – həm mənəvi və əxlaqi cəhətdən tam zəngin olsun, tamamilə əxlaqca saf olsun və kamil olaraq fiziki cəhətdən cəsur, çevik və xüsusi kamilliyə çatmış olsun.

Adı hörmətlə çəkilən Dövlət Təhsil Strategiyasının demək olar ki, bütün beş istiqamətli

yönlərdə səriştəyə əsaslanan bir hazırlıqlı müəllim obrazı, onun rəhbərlik və idarəçilik keyfiyyətlərinin təhsilin məzmununun, forma və metodlarının, sinifdən xaric, dərstdən kənar işlərin yeniləşdirilməsi, müəllimlərin daha da peşə hazırlığı sisteminin daim, mütəmadi olaraq təkmilləşdirilməsi və s. bu kimi məsələlərin həmişə diqqət mərkəzində saxlanmasını tələb olunur.

Sinifdən xaric tədbirlərin xeyli uğurlu nəticəsi olaraq istedadlı, bacarıqlı müəllim kadrlarının hazırlığından da əlbəttə, çox asılıdır ki, bu sahədə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin 100 illik xidmətləri və böyük əməyi vardır.

Fərəhli haldır ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, möhtərəm, cənab İlham Əliyev Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında xüsusi olaraq sərəncam da imzalamış və Universitetin pedaqoji kadrlar hazırlığındakı mühüm xidmətlərini təqdir etmiş və universiteti elm məbədi adlandırmışdır.

Müəllimlik sənəti şərəfli, çox dəyərli olmaqla həm də bir çox sənət və peşələrin, kompleks elementlərini də özündə birləşdirir. Bu mənada müəllimlik integrativ bir peşə sayılır (7, s. 101).

Demək müəllimlik dedikdə onun qnostik və öyrədici, kommunikasiya, konstruksiya, perspektivlik və digər yüksək təşkilatçılıq, tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinə həmişə malik olması əsas şərtidir.

Müəllim həm bilik verir, həm tərbiyə edir, həm istiqamət verir, yol göstərir, o istedadlı təşkilatçı və mahir peşəkar idarə edən olmalıdır.

Demək olar ki, pedaqoq peşəsi ilk növbədə onun yaxşı tərbiyə edicilik işini də, Sinifdən xaric və məktəbdən kənar adlandırdığımız davamlı məşğələlərin təşkilini də, idarə edicilik, istiqamətvericilik qabiliyyətlərini də tələb edir.

Pedaqoq sənəti daim bunu da tələb edir ki, onun həmişə aydın, gözəl və səlis nitqi, danışıqı olsun, gözəl natiqlik qabiliyyətinə sahib olsun.

Demək olar ki, natiqlik peşəsi bu peşədə də özünü xüsusilə parlaq şəkildə göstərməlidir.

Yaxud da müəllimlik peşəsi idarəçilik də, təşkilatçılıq da tələb edir ki, bu da o deməkdir ki, səriştəli, peşəkar müəllim idarəçilik qabiliyyətlərinə də mükəmməl yiyələnmişdir.

Bu barədə ölkəmizin müvafiq Təhsil Qanunlarında qarşımıza mühüm vəzifələr olaraq və möhtəşəm olaraq xüsusi tələblər qoyulmuşdur.

Sinifdən xaric işlərdə təhsil alanlar daha rahat və sərbəst olurlar, onların vaxt məhdudiyəti də nisbi olur, keçirilən məşğələlər bir qədər daha əyləncəli olur, oyun elementlərindən, xüsusilə söhbət və dialoqlardan geniş istifadə edilir, fənnə dair çox maraqlı söhbətlər edilir, əlavə olaraq ədəbiyyatlardan, mənbələrdən tam genişliklə istifadə edilir.

Belə Sinifdən xaric məşğələlərdə məktəblilər də dərslərdə çıxışlar etmək üçün müxtəlif məruzələr və müxtəlif hesabatlar hazırlayırlar, mövzu ilə əlaqədar olaraq əlavə kitablar və broşuralardan, məlumat kitablarından bacarıqla və səmərəli istifadə etməyi öyrənirlər.

Daha başqa olan Sinifdən xaric tədbirlər var ki, onlar məktəblilərin maraq və meylinə, istedadlarına və qabiliyyətlərinə, bacarıqlarına uyğun olaraq təşkil edilir və onlar daha çox tərbiyələndirici, təhsilləndirici və təşkilədiçi, istiqamətverici səciyyə daşıyan, şagirdlərin elmi bədii və mədəni dünyagörüşünü xeyli inkişaf etdirən Sinifdən xaric tədbirlərdir.

Belə Sinifdən xaric tədbirlərdə şagirdlər boş və ya asudə vaxt dediyimiz və boş vaxtlarında müxtəlif dərnək və klublara yazılır, boş vaxtlarında müstəqil və sərbəst fəaliyyət göstərmələri üçün daha könüllü olaraq yazıldıkları marağa və meylə görə yaradılmış xüsusi dərnək və klublarda fəallıqla iştirak edirlər, fakültativ məşğələlərdə, muzey işlərində, idman bölmələri və yarışlarda, incəsənətin çox müxtəlif növlərinə, tiplərinə dair klublarda, peşələrə dair məş-

ğələlərdə və digər maraq sahələrində daha çox fəallıqla iştirak edirlər (6, s. 45).

Kollektivlə birgə keçirilən Sınıfdən xaric işlərdə daha maraqlı məqamlar yaşanır. Vaxt məhdudluğu olmadığı üçün şagirdlər bir-biri ilə daha sıx ünsiyyətdə olaraq bir-birini daha yaxşı tanıyır, ümumi işi birgə görürlər, bir-birinə daim yardımçı olurlar və onların bu əməkdaşlıqları nəticəsində təhsildə və tərbiyə işlərində böyük uğurlar qazanılır.

Fənn dərnəklərində müxtəlif didaktik mövzularla əlaqədar olaraq müəllimlər ekskursiyalar təşkil edə bilir, şagirdlərlə birgə tarixi muzeylərə gedir, böyük şəxsiyyətlərin müxtəlif ev muzeylərində olur, şəhidlər xiyabanını, tarixi abidələri, tarixi yerləri ziyarət edir, maraqlı gecələr təşkil edir, birgə kollektiv tamaşalara baxışlar keçirilir.

Məktəblilərin Sınıfdən xaric və məktəbdənkənar işlər zamanı hazırladıqları, düzəldikləri əyani vəsaitlərdən, müxtəlif məqsədli cihazlardan müəllimlər dərs prosesində geniş istifadə edirlər.

Şagirdlərin dərs prosesində aldıkları biliklər, Sınıfdən xaric məşğələlər zamanı möhkəmləndirilir və genişliklə tətbiq edilir.

Bacarıqlı, istedadlı əllər dediyimiz və belə ad altında keçirilən Sınıfdən xaric dərnəklərdə şagirdlər, əsasən - qızlar, tikmələr tikir, dərzilik edir, evdarlıq, kulinariya kimi vərdişlərə yiyələnirlər ki, bunlar da onların gələcəkdə istər səriştəli həyat yoldaşı, istərsə də qayğıkeş ana kimi həmişə gərəyi olacaqdır.

Bu cürə dərnək və ya klub həmişə peşəyə yönülmüş olub Sınıfdən xaric məşğələlər zamanı daha çox həyata keçirilir, uşaqlara da müxtəlif təmayüllü peşələr, sənətlər barəsində dəyərli maraqlı məlumatlar verilir, davamlı olaraq peşə, sənət sahibləri ilə mütəmadi olaraq görüşlər təşkil edilir, müxtəlif əmək sahələrinə dair mütəmadi ekskursiyalar da təşkil edilir.

Dərs və Sınıfdən xaric işlərin qarşılıqlı əlaqəsinin ən bariz nümunəsi kimi respublikamızın məktəblərində müxtəlif fənlər üzrə olan olimpiadaların fəallıqla və həvəslə keçirilməsi artıq bir adətlər və ənənələr olmuşdur.

Bu olimpiadalarda da məktəblilər böyük həvəslə iştirak edir və öz bilik, bacarıq və qabiliyyətlərini fəallıqla nümayiş etdirirlər.

Sınıfdən xaric və məktəbdənkənar tədbirlər daim bir-birilə daim sıx üzvi şəkildə əlaqədar olmaqla, xüsusilə şagirdlərin müstəqil, yaradıcı fəaliyyətlərini, maraq və meylini birgə nizamlayır və müntəzəm olaraq tənzimləyir.

Məqalənin aktuallığı. Tədris fəaliyyətində sinifdən xaric işlər və məktəbdənkənar tədbirlərin bu tərzdə əlaqələndirilməsi hər bir şagirdin fərdi qabiliyyətini, bacarıq və istedadını əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etdirir, yaradıcılıq potensialını artırır, elmi dünyagörüşü və fəal həyat mövqeyini məqsədyönlü şəkildə formalaşdırır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Bu tədqiqat işində sinifdən xaric işlər və məktəbdənkənar tədbirlərin həyata keçirilməsinin nəzəri təhlili metodikası işlənmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Sınıfdən xaric işlər və məktəbdənkənar tədbirlərin həyata keçirilməsinin əhəmiyyətini və təşkili yollarını sistemli və ümumiləşmiş şəkildə dəyərləndirdiyindən bu sahədə gələcək araşdırmalar üçün baza və ya köməkçi vasitə ola biləcək mənbə rolunda çıxış edir.

Ədəbiyyat

1. Ağayev Ə.Ə. Azərbaycan ictimai pedaqoji fikrində şəxsiyyətin formalaşması problemi: Monoqrafiya. Bakı: Maarif, 2005, 340 s.

2. Əliyev H. Milli varlığımızın möhtəbər qaynağı. "Dədə Qorqud dünyası". Bakı: Öndər,

2004, s.72.

3. Qasımova L.N. Ümumtəhsil məktəblərində şagirdlərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsinin nəzəriyyə və təcrübəsi: Ped. elm. dok. ... dis. avtoref. Bakı, 2006.

4. Qasımova L.N. Məktəblilərin milli-mənəvi dəyərlər əsasında tərbiyəsi təcrübəsindən. Bakı: Nurlan, 2004, 220 s.

5. Quliyev S.M. Məktəblilərin mənəvi tərbiyəsində ailə, məktəb və ictimaiyyətin birgə fəaliyyəti. Bakı: Maarif, 1987, 168 s.

6. Muxtarova N.M. Məktəblilərdə milli şüurun və milli ləyaqətin tərbiyə edilməsi: Monoqrafiya. Bakı: BDU-nun nəşriyyatı, 1993, 270 s.

7. Talıbov Y. və b. Gənclərin mənəvi tərbiyə problemləri. Bakı: Ünsiyyət, 1988, s.5.

M.A. Рахимова

Характер, цели и задачи внеучебной и внеучебной образовательной деятельности, их характеристики

Резюме

Внеклассная и внешкольная деятельность непосредственно направлена на совершенствование работы нравственного воспитания, что требует дальнейшего развития нашего образования, быстрого применения наук, полученных учащимися в школе, и большей практической работы. В педагогической литературе часто встречаются понятия внеурочной деятельности, внеурочной деятельности и внеурочной деятельности. Иногда они воспринимаются как одно и то же, воспринимаются как одно и то же понятие. Однако можно также пояснить, что между этими понятиями есть как сходства, так и различия - смысл и сущность, понятие имеет свои особенности, о которых можно говорить очень много.

M.A. Rahimova

The nature, purpose and objectives of extracurricular and extracurricular educational activities, their characteristics

Summary

Extracurricular and out-of-school activities are directly aimed at improving the work of moral education, which requires the further development of our education, the rapid application of the sciences acquired by students in school and more practical work. In the pedagogical literature, the concepts of extracurricular activities, extracurricular activities and extracurricular activities are often encountered. Sometimes they are perceived as one and the same, they are perceived as the same concept. However, we can also explain that between these concepts there are both similarities and differences - meaning and essence, the concept has its own characteristics, which can be talked about a lot.

Redaksiyaya daxil olub: 08.04.2022